

AZ ABSZOLÚT PEDAGÓGUSOK ÉLETPÁLYÁJÁNAK NÉHÁNY TANULSÁGA

SOME LESSONS FROM THE CAREERS OF 'ABSOLUTE PEDAGOGUES'

Trencsényi László

címzetes egyetemi tanár, Eötvös Loránd Tudományegyetem,
a Magyar Pedagógiai Társaság elnöke, a Kiss Árpád Műhely alapító tagja, pedagógiai kutató
mpt.trencsenyi@gmail.com

ÖSSZEFOGLALÁS

A szerző harminc, abszolút pedagógusnak tartott, 20. században élt magyar személyiség életútját mutatja be. Összehasonlítja származásukat, tanulmányaikat, szakmai (tudományos, művészeti, illetve tanári) munkásságukat, konfliktusaikat.

ABSTRACT

The author presents the careers of 30 Hungarian, 20th century personalities considered to be 'absolute pedagogues'. He compares their ancestry, their studies, their professional (scientific, artistic and teaching) work, and their conflicts.

Kulcsszavak: abszolút pedagógusok, XX. század, értelmiségtörténet, család, tanulóévek, üldöztetések

Keywords: absolute pedagogues, 20th century, history of intellectuals, family, school years, persecutions

Több ízben adott már a Kiss Árpád Műhely információt az abszolút pedagógusok köréről gyűjtött tapasztalatairól, gondolatairól – joggal feltételezvé, hogy a magyarországi (közép-európai) és 20. századi értelmiség történetének jellegzetes jelenségéről van szó. Ebben az időben – vélekedésünk szerint – „kritikus tömege” jelent meg a nevelésügyi közéletben azon személyiségeknek, akiknek munkásságában jelentős a *kettős kötődés* (mind valamely tudományhoz, művészeti kifejezőmódhoz, mind a széles értelemben vett neveléshez-oktatáshoz). A szóban

forgó, jelentős személyiségek, alkotók és közvetítők *mindkét* munkásságukban alapvetően teljes integrációban érvényesülő „pályaoldalon” kiemelkedően jelentőset alkottak.

Emlékeztetünk egy korábbi – mondhatni a Kiss Árpád Műhelyben munkahipotézisként elfogadott és alkalmazott – definícióra. Eszerint: „Abszolút pedagógus az a személyiség, aki többoldalú kiemelkedő tehetségét az oktatás – nevelés területén bontakoztatja ki. Tevékenységében a pedagógia sajátos művészetévé, a képességek összművészetévé válik. Az abszolút pedagógus a maga minősített és nyilvánosan bizonyított képességeit a pedagógiai médiumában valósítja meg. Választása nem a történelmi fordulatok kikényszerítette kompromisszum, de szabad elhatározás az önmegvalósításra. Ez a meghatározás definíció szerint előfeltételezi, hogy az abszolút pedagógus jelentős önálló alkotói tevékenységgel rendelkezzen, és hogy a pedagógiai és az értelmiségi alkotás harmóniában álljon egymással. Az abszolút pedagógust az önálló alkotói tevékenység magas szintje választja el a kísérletező és újító pedagógusok ugyancsak kiemelkedően fontos többi csoportjától.

Az abszolút pedagógus pedagógiájának középponti eleme a világszerűség. Mindig egy egész világot közvetít a tanuló számára, amely a tudásoknak és magatartásoknak más és más elemekből összetevődő konkrét együttese. A világszerűségen, a világ egészben való megjelenítésének képességén alapul az abszolút pedagógus mindennapokban is átélhető karizmája.

Az abszolút pedagógus a tudás és a művelődés egyetemességét a maga módján viszi be a gyermekek világába. Abszolút pedagógiai gondolat, hogy a társadalmi felszabadításnak feltétele a gyermek felszabadítása. A társadalom felszabadítása és a gyermek felszabadítása sokszorosan áthatják egymást.

Meggyőződésünk, hogy az abszolút pedagógusok életművének feltárása és e csoport egyre elmélyülő kutatása erőteljesen át fogja írni a pedagógia történetén kívül a huszadik század magyar eszme- és kultúrtörténetét is.” (Kiss–Hudra, 2016)

A Műhelyben több év alatt sorra került beszélgetéseken, a jeles személyiségek életútját elemző, bemutatató vitaindító előadások tapasztalatai nyomán került fókuszba az a harmincnál is több személy, akiknek munkássága alkalmasnak bizonyult e jelenségvilág leírására. A névsor természetesen bővíthető, jelen összetételében sem a „teljesség” elérését célozta, a mintavétel az elméletalkotáshoz elemi módon szükséges személyek összességét tartalmazza. A műhely tagjainak informális beszélgetésein, „ötletrohamain” választódtak ki az „elsők” (a műhely névadójának megfelelően az ő centenáriumaához kötődően először Kiss Árpád és körének tagjai közül), ehhez hólabdaszerűen gyűltek új és újabb nevek és pályák.¹

¹ A gondolkodás során fokozatosan elkülönült az abszolút pedagógusok köre a 19. század nagy polihisztoraitól (akiknek a „több diskurzusban” való magas szintű megszólalás jóformán magától

A körvonalazódó abszolút pedagógusi kör gyarapítása során – főként a munka későbbi periódusában – tudatosan kerestünk olyan új és új szakmai területeket, melyek az első, úgymond csaknem spontán módon létrejött körből jóformán kimaradtak (orvoslás, képzőművészet, színházművészet, mérnöki pálya stb.).² A műhely több tagja képviselte azt az elvet, hogy a női nem képviselői arányosan jelenjenek meg a mintában (e szempontot is próbáltuk érvényesíteni).³ Azt kell gondolnunk, hogy a kiválasztott több mint harminc életút, ha nem is reprezentatív minta (s további gazdagítás is bizonyára elképzelhető), mégis alkalmas arra, hogy szabályszerűségekre hívjuk fel a figyelmet, egyben kedvet teremtsünk további kutatásokra, az általunk kidolgozott szempontok alkalmazására 20. századi életutak, sorsok, pályák elemzése során.⁴

A kutatás két szakaszának lezárása (2020) után az alábbi életművek kínálkoztak elemzésre. Túl az egyes életműveknek speciális szempontjaink szerinti elemzésén, az abszolútpedagógus-jelenség egyre árnyaltabb értelmezésén felté-

értetődő volt (Arany Jánostól Kiss Áronon át Eötvös Józsefig és Eötvös Lorándig, Jedlik Ányosig). De körvonalazódott különbség a tudásközvetítésben kimagasló ún. *mestertanárok* jelenségvilágától is (például Öveges József, Vermes Miklós, Rátz László). Természetesen az „elkülönítés” nem természettudományos módon egzakt. Érzékeny átmenetek is lehetnek. Más esetben az életút egy adott meghatározó „történelmi pillanata” volt a besorolás oka (például Szent-Györgyi Albertet, Báthory Zoltánt, Ádám Györgyöt is oktatáspolitikusként, nevelésügyi közéleti személyiségként is jelentős életszakaszuk okán vontuk az elemzés körébe. Ugyanígy érzékeny határesetet képeznek azon személyek, akik *tudósként is* a pedagógiát művelték (például Kiss Árpád), ám az interdiszciplinaritás elvszerűen követett magas szintjén. Vagy felvetődhet Vajthó László életművének elhelyezése is. A kiváló irodalomtanárnak diákjaival megvalósított könyvkiadói munkássága színezi át az életművét túl a „mestertanári” minőségen.

Fontosnak tartjuk jelezni, hogy a nevelői-oktatói-tudásközvetítői elszánást a lehető legszélesebben értelmeztük – éppen a „hólabda” módjára gyarapodó esetpéldák nyomán –, természetesen terjedt az ki a felnőttképzésre, közművelődésre (népművelésre) egyfelől (például a teljes pályaképpen jóformán eltűnik, számunkra mégis fontos például Pető András fiatalkori bécsi találkozása a műkedvelő színjátszással), a médián át érvényesülő modern kultúraközvetítési elköteleződésig másfelől (több abszolút pedagógusnak volt fontos, tán alapvető médiuma a rádió, például Benedek Marcellnek, Szabolcsi Bencének, Ujfalussy Józsefnek) (Kiss–Hudra, 2016).

² Az „első körbe” vont abszolút pedagógusokról a Magyar Pedagógiai Társaság összefoglaló tanulmány- és visszaemlékezés-kötetet adott ki 2016-ban.

³ Elvi szintű döntés volt a kiválasztás során, hogy még élő vagy nemrégien lezárult életmű ne képezze elemzés tárgyát (miközben nyilván az olvasóban is felmerül egy Snétberger Ferenc, iskolaalapító muzsikus vagy a kutatás lezárása után elhunyt koreográfus-pedagógus, Foltin Jolán neve).

⁴ A műhely „törzstagjainak” beszélgetésein rendre felvetődtek újabb és újabb nevek. Az elv a konszenzusé volt. Több jeles személyiség nem került az elemzés körébe, vagy azért, mert hiteles bemutatató személy (kortárs, tanítvány, kutató) nem találtatott, vagy az életmű valamelyik „ágon” a belső viták során nem bizonyult az „abszolútumhoz” közelítő minőségűnek.

teleztük, hogy tanulsággal szolgálhatnak az életrajzi adatokból levonható következtetések is.^{5, 6}

Íme a lista 2019 végén:

Ádám György (1922–2013)
 Bálint Alice (1898–1939)
 Barcsay Jenő (1900–1988)
 Báthory Zoltán (1931–2011)
 Benedek Marcell (1885–1969)
 Burchard-Bélaváry Erzsébet (1897–1987)
 Dienes Valéria (1879–1978)
 Domokos Lászlóné (Löllbach Emma) (1885–1966)
 Faragó László (1911–1966)
 Hermann Alice (1895–1975)
 Karácsony Sándor (1891–1952)
 Kiss Árpád (1907–1979)
 Kodály Zoltán (1882–1967)
 Kokas Klára (1929–2010)
 Koncz Sándor (1913–1983)
 Kontra György (1925–2007)
 Kovács Máté (1906–1972)
 Magyar Imre (1910–1984)
 Nádasdy Kálmán (1904–1980)
 Pattantyús-Ábrahám Géza (1885–1956)
 Pető András (1893–1967)
 Pólya György (1887–1985)
 Rényi Alfréd (1921–1970)

⁵ Fontosnak tartjuk megjegyezni, hogy az életutak elemzése a kutatás szempontjából másodlagos, hiszen annak célja az abszolút pedagógus jelenség értékelésének elméleti megalapozása (Kiss Endre tollából elkészült egy ilyen összegző elemzés) – elsősorban a munkásságok tanulságai alapján. Mégis joggal vetődött fel a műhelybeszélgetések során a kérdés: van-e a kiszemelt életutakban (származás, tanulmányok, egyéb fontos életesemények) közös, legalábbis hasonló. E pontok megtalálása újabb támpontokat adhat az elméletalkotáshoz. Vagyis az itt bemutatott kutatás szigorúan „alkalmazott kutatásnak” tekintendő.

⁶ A beszélgetések második szakaszának lezárta után került szóba nem kevés vitát kiváltva a cigány szegénysorból íróvá, tanárrá, népművelővé, kultúraszervezővé vált Choli Daróczi József neve is (1939–2018), az ő életútjának „hozzászámolásával” (URL1). Fontosnak tartom e jegyzetben is jelezni, hogy a teoretikus elemzésekben az ő munkássága nem képezte a gondolkodás tárgyát. E jegyzet mindössze az életutak szociológiai hátterére figyelemmel arra a kihívásra utal, hogy kutatni érdemes a későbbiekben: teremhet-e a „szegénysoron” abszolút pedagógus, s ha igen, milyen konstellációban.

Rényi Kató (1924–1969)⁷
 Sík Sándor (1889–1963)
 Szabolcsi Bence (1899–1973)
 Szent-Györgyi Albert (1893–1986)
 Ujfalussy József (1920–2010)
 Varga Domokos (1922–2002)
 Varga Tamás (1919–1987)
 Vargha Balázs (1921–1996)⁸
 Vajthó László (1897–1987)

MUNKÁSSÁGUK, SZAKTERÜLETÜK

Összefoglalónkban a nevelésügy, nevelés-oktatás-népművelés tágan értelmezett világának bemutatására törekszünk, jelezvén, hogy az abszolút pedagógusok pedagógusi munkássága is több területen érvényesül. Például Kiss Árpád, Karácsony Sándor, Barcsay Jenő, a Varga (Vargha) testvérek is kipróbálták hatásukat a közoktatásban, akkor is, ha abszolút pedagógus mivoltuk mégiscsak inkább az oktatásirányításban, felsőoktatásban ragyogott fel, Burchard-Bélaváry Erzsébet is dolgozott óvodában, ám pedagógiai „csúcsteljesítménye” mégiscsak a kecskeméti Óvónőképző. Igen sokan fejezték ki magukat a tankönyv műfajában – akár a felsőoktatás, akár a közoktatás számára (utóbbiban kiemelkedik Kodály Zoltán az Ádám Jenővel írt innovatív énekkönyvvel, illetve Varga Domokos tankönyvsorozata). Médiaszereplésként értelmeztük, ha valaki rádióadások gyakori megszólalója volt szakmai kérdésekben, akkor is, ha nem ez volt a „fő” megnyilatkozási területe, de például a „Szabolcsi Bence tanít”, vagy a Benedek Marcell nevéhez fűződő rádióműsorok kiemelkedőek az életműben is, s jelzik, hogy a modern technológiák a pedagógus megnyilatkozás, pedagógusi intencionalitás új formáit teremtik meg. Cikkeket, szaktanulmányokat is sokan írtak, ifjúságnak szóló újságot szerkesztőként Varga Domokos és Karácsony Sándor jegyzett. Iskolán kívüli intézményként tartjuk számon Vajthó László könyvkiadási programját, melyben ugyan diákok kutatták, szerkesztették, segítették kiadáshoz (*found raising* tekintetében is) a régi magyar irodalom rejtőzködő emlékeit, de az országos mozgalom túlnőtt közvetlen pedagógiai jelentőségén (a projekt módszer különleges elemeként), s a „profi” könyvkiadás-történet része lett.

⁷ Rényi Kató a fentebb említett férje, Alfréd nevét viselte a szakmai közéletben.

⁸ Az ifjabb olvasók számára tudatosítjuk, hogy esetükben testvérekről van szó, a kunszentmiklósi református lelkész, Vargha Tamás három fiáról.

1. táblázat. Az abszolút pedagógusok neveléssel-oktatással kapcsolatos működésének szinterei
(Forrás: az abszolút pedagógusokról folytatott beszélgetésekből szerkesztett tanulmányok)

Közoktatás	Barcsay Jenő ⁹ , Báthory Zoltán, Domokos Lászlóné (Löllbach Emma), Hermann Alice ¹⁰ , Karácsony Sándor, Kiss Árpád, Varga (Vargha) testvérek, Vajthó László
Felsőoktatás	Ádám György, Barcsay Jenő, Báthory Zoltán, Burchard-Bélaváry Erzsébet, Karácsony Sándor, Kodály Zoltán, Kontra György, Kovács Máté, Magyar Imre, Nádasdy Kálmán, Pattantyús Á. Géza, Pető András, Pólya György, Rényi házaspár, Szabolcsi Bence, Szent-Györgyi Albert, Ujfalussy József, Vajthó László ¹¹ , Varga Tamás
Média (könyv, rádió, sajtó, tévé) ¹²	Ádám György, Burchard-Bélaváry Erzsébet, Barcsay Jenő, Benedek Marcell, Karácsony Sándor, Kiss Árpád, Kodály Zoltán, Kontra György, Magyar Imre, Pattantyús Á. Géza, Pető András, Pólya György, Rényi házaspár, Szabolcsi Bence, Ujfalussy József, Varga (Vargha) testvérek
Tankönyvírás ¹³	Ádám György, Barcsay Jenő ¹⁴ , Báthory Zoltán, Burchard-Bélaváry Erzsébet, Dienes Valéria, Hermann Alice, Karácsony Sándor, Kodály Zoltán, Kontra György, Magyar Imre, Pattantyús Á. Géza, Pólya György, Rényi Alfréd, Varga Domokos
Iskolán kívüli intézmény, szervezet (kulturális, művészeti, civil stb.)	Dienes Valéria, Karácsony Sándor, Kokas Klára, Nádasdy Kálmán, Sík Sándor, Varga Domokos, Vajthó László
Közművelődés, felnőttoktatás	Ádám György, Karácsony Sándor, Koncz Sándor
Oktatáspolitikai, művelődéspolitikai, közoktatás-fejlesztés	Báthory Zoltán, Hermann Alice, Karácsony Sándor, Kiss Árpád, Kodály Zoltán, Kontra György, Kovács Máté, Szent-Györgyi Albert

⁹ Barcsay visszaemlékezéseiben szakiskolai tanárságára nem feltétlenül mint hivatásgyakorlásra emlékezett vissza.

¹⁰ A középfokú óvónőképzésben.

¹¹ Ide soroltuk őt is, noha élete végén jóformán megtiszteltetésként nyert Debrecenben katedrát.

¹² E táblázatban együtt kezeljük a nyomtatott és az elektronikus médiát, hiszen korfüggő is, hogy kinek melyik médium jutott. Ám jellegzetes, hogy kiválasztott személyeink igénybe vették a korszerű technikát, a rádiót – többeknek (Szabolcsi, Benedek stb.) kiemelkedő tudásközvetítő eszközük volt, s nem mellékes, hogy többen (Karácsony, Varga Domokos az ifjúsági sajtó szorgos munkásai voltak). *Könyvön* nem is elsősorban tudományos közleményeket értünk, hanem legalább ennyire a tudás- és kultúraközvetítő műveket.

¹³ E körben ezúttal nem teszünk különbséget felsőoktatási tankönyv és közoktatási tankönyv között. A lényeg az írásmű pedagógiai-didaktikai célzatossága.

¹⁴ Talán nem járunk messze az igazságtól, ha azt állítjuk: Barcsay mesternek a *Művészeti ana-tómia* című tankönyve jelenti a pedagógiai főművét.

A „SZAKMAI” MUNKÁSSÁG FÓKUSZÁBAN

Irodalomtudomány, bölcsészet, művészettudomány: Benedek Marcell, Dienes Valéria, Kovács Máté, Nádasdy Kálmán, Szabolcsi Bence, Ujfalussy József, Vajthó László, Vargha Balázs

Természettudomány: Kontra György, Szent-Györgyi Albert

Matematika: Faragó László, Pólya György, Rényi házaspár, Varga Tamás

Orvostudomány: Ádám György, Magyar Imre, Pető András¹⁵

Műszaki tudományok: Pattantyús Á. Géza

Teológia: Koncz Sándor, Sík Sándor

Neveléstudomány: Báthory Zoltán, Domokos Lászlóné (Löllbach Emma), Karácsony Sándor¹⁶, Kiss Árpád

Pszichológia, pszichoanalízis: Bálint Alice, Hermann Alice, Kokas Klára

Alkotóművészet (zene, tánc, képzőművészet, színházművészet, szépirodalom): Barcsay Jenő, Dienes Valéria, Kodály Zoltán, Varga Domokos

AZ ÉLETRAJZ ADATAIBÓL

A születési és halálozási adatokból mire következtethetünk? Az életkort illetően szembeszökő a matuzsálemi (nyolcvan, sőt, több esetben a kilencven évet meghaladó) kor az elemzésbe vont személyeknél (mindössze öten haltak meg fiatalon, akár tragikusan alkotó éveik delelőjén, s eléri a húszat a nyolcvanasok-kilencvenesek száma). A hosszú életre két axiómánk is szolgálhat magyarázatul. Hosszú életre van szükség egyfelől ahhoz, hogy egy-egy jelentős életmű megmutatkozzék a maga komplexitásában (véltetően az abszolút pedagógusi pálya nem „üstökös-sors”), másfelől tán joggal feltételezzük, hogy a „kettős szerelem” – a szakma (alkotás) és az értékközvetítés (tanítványok) iránt – fontos életkedv-karbantartó faktor is egyben. A születési adatokból következik, hogy a vizsgálatra kiválasztott személyek többsége még a Monarchiában szerezte diplomáját, ez tanulmányaikra, diploma utáni „vándorútjaikra” is hatással volt, a fennmaradók fele-fele arányban diplomáztak a két háború között, illetve után. Huszonketten még a Monarchiában születtek, a többiek Trianon után. Tizenketten budapestiek – akik élhettek a fejlődő főváros kínálta gazdag szellemi környezet adottságaival –, négyen dunántúliak, kilencen alföldiek, ketten-ketten észak-magyarországiak, erdélyiek, illetve négyen partiumi-

¹⁵ A konduktív pedagógia nevű diszciplína egyedülálló kidolgozójaként a neveléstudomány is számon kell hogy tartsa (Földesi Renátának az Eötvös Loránd Tudományegyetem Neveléstudományi Doktori Iskolájában 2019-ben megvédett PhD-dolgozata is ezt igazolja).

¹⁶ Filozófusként, nyelvtudósként – s persze, szépíróként – is számontartható.

ak, felvidéki három fő.¹⁷ Öten közülük külföldön, jelesül Amerikában haltak meg – többségük emigránsként. (Kokas Klára kivétel, őt kiküldetése idején támadta meg egy váratlan betegség, melyből már nem gyógyult fel.) A hosszú életkorból adódik az is, hogy hőseink több „rendszerváltást” éltek meg a forrongó 20. században, s Marx György merész, de emlékezetes példázatával szólva, ez az állandó mozgásban lévő történelmi-társadalmi környezet fokozott kreativitást váltott ki belőlük.

CSALÁDJUK, SZÁRMAZÁSUK

2. táblázat. A vizsgált abszolút pedagógusok családi háttere, származásuk
(Forrás: az abszolút pedagógusokról folytatott beszélgetésekből szerkesztett, egyelőre kézíratos tanulmányok)

„Dinasztia” (jeles ősök)	Értelmiségi felmenők	Középosztálybeli származás (iparos, gazdász, vasúti alkalmazott, kistisztviselő)	„Nép” ¹⁸
Bálint Alice ¹⁹ Benedek Marcell ²⁰ Burchard-Bélaváry Erzsébet ²¹ Rényi Alfréd ²² Szent-Györgyi Albert ²³ Varga (Vargha) testvérek ²⁴	Báthory Zoltán Dienes Valéria Domokos Lászlóné (Löllbach Emma) Faragó László Kokas Klára Kontra György Nádasdy Kálmán Pattantyús Á. Géza Pető András Pólya György Rényi Kató Sik Sándor Szabolcsi Bence Ujfalussy József	Ádám György Hermann Alice Karácsony Sándor Kiss Árpád Kodály Zoltán Magyar Imre Vajthó László	Barcsay Jenő Koncz Sándor Kovács Máté

¹⁷ Ez a viszonylag arányos eloszlás a kiválasztás módszereinek validitását is igazolja.

¹⁸ Ezt a tartományt bővítendő vetődött fel a vitában a korábban emlegetett Choli Daróczi József neve és személye.

¹⁹ Édesanyja a Magyar Pszichoanalitikus Egyesület védelmezője, kiképzője volt.

²⁰ Benedek Elek fia volt.

²¹ Nagypapa, gróf Burchard-Bélaváry Konrád a magyar malomipar fejlesztésében betöltött szerepével hívta fel magára a figyelmet.

²² Nagypapa Alexander Bernát filozófus.

²³ Anyai ágon a neves Lenhossék orvosdinasztia leszármazottja.

²⁴ Anyai ágon felmenőjük volt a debreceni református kollégium történészprofesszora, a püs-

Persze az értelmiségi megjelölést tágan értelmezzük. Itt tartjuk számon Kokas Klárának a szülőfaluja népével egybeforrt kántorcsaládját, Pető András tanító-nő édesanyját és Nádasdy Kálmán ügyvéd-banktisztviselő vagy Löllbach Emma (Domokos Lászlóné) bányaigazgató édesapját is. Bizonyára további finomítás sem lehetetlen, de fogadjuk el, hogy a könyvekkel, (jellemzően sokszor hangszerrel) felszerelt, tudással telt környezet inspiráló hatása meghatározó a gyermek- és serdülőkorban. Szembeszökő a jeles ősoket számon tartó családok magas száma is. Mint ahogy fontos adat, hogy a szegénysorról, a gyárból, faluvégről nehéz abszolút pedagógussá válni.²⁵

TANULÁS, TANULÓÉVEK

Szembeszökő már az indulás időszakában, az első diploma, diplomák megszerzése során az az interdiszciplinaritás, mely legalábbis nyitottságot jelez több szakmaiság irányába. Az alábbi felsorolásban a *legfeltűnőbb együttjárásokat* mutatjuk be.

Bálint Alice – matematika, jog, pszichológia
 Dienes Valéria – matematika, fizika, filozófia, esztétika
 Faragó László – mennyiségtan, filozófia, természettan, zene
 Hermann Alice – pszichológia, filozófia és esztétika
 Kodály Zoltán – magyar–német bölcseztan, zeneakadémia
 Kokas Klára – ének–karvezető, pedagógia, pszichológia
 Kontra György – orvos, tanár, filozófia, politikai gazdaságtan
 Pólya György – jog, irodalom, filozófia
 Rényi Alfréd – matematika, bölcseztan
 Szabolcsi Bence – jog, irodalomtörténet, filozófia, zene
 Szent-Györgyi Albert – orvoslás, kémia, fizika
 Ujfalussy József – görög–latin, esztétika, zene

pök Budai Ézsaiás, valamint testvére, a lexikonszerkesztő Budai Ferenc, apai ágon találkozunk a Bolyai Farkas utódaként a marosvásárhelyi református kollégiumban matematikát tanító idősebb Szász Károllyal, Bolyai János barátjával, valamint fiával, az akadémikusként és politikusként is ismert ifjabb Szász Károllyal.

²⁵ További elemzésre vár ez utóbbi szabályszerűség. Vajon milyen fejlődéslelektani és szociológiai magyarázatai lehetnek ennek? Persze, nyilvánvaló, hogy a XX. század viszonyai közepette hányatott értelmiségi sors sem kínált könnyű kiemelkedést, státuszstabilitást megannyi esetben, de a családi kultúra szocializációs hinterlandja mégiscsak több esélyt kínált. A szegénysorról való kitörésnek, feltörésnek voltak művelődéspolitikailag támogatott periódusai, ám ezek éppenséggel nem a „két fronton” magasan teljesítő személyiség fejlődésének voltak kedvezőek. Vagy a „néptanítói” sors kínálkozott inkább megannyi tehetséges falusi gyermeknek e pálya megannyi, olykor kiegészítéshez-elégítéshez vezető, olykor a szegénysorban visszahúzó kihívásaival, vagy az alkotóművészi, tudósi üstökös-sors, mely nehezebben találkozott minőségi pedagógiai hitvallással.

Vargha Balázs – teológia, bölcsészet

Vajthó László – irodalom, bölcsészet

Különböző korok különböző lehetőségeket kínáltak *külföldi tanulmányutakra*. Mást jelentett ez a Monarchia világában, a békeidőkben, mást a két háború közt, s megint mást a hidegháború idején. Az életrajzokból igen sok „informális” tanulmányutat, külföldi tapasztalatszerző utazást olvashattunk ki. A formális életrajzok mindenesetre az alábbiakról jegyzik fel a formális külföldi tanulást, a célországok egyben a tanulmányút történelmi-politikai idejére is utalnak. Ne feledkezzünk meg Kodály gyűjtőútjairól; Kiss Árpád és Báthory Zoltán szakmai kiteljesedésében kulcsszerepet játszanak a lehetővé vált nyugati utak, nemzetközi kapcsolatok (túl előbbi ifjúkori franciaországi útjain), nemkülönben Ádám György is Amerikában tette teljessé nemzetközi hírű élettani tudását.

Ádám György – Szovjetunó (Leningrád)

Barcsay Jenő – Franciaország (Párizs)

Burchard-Bélaváry Erzsébet – Ausztria (Bécs), Hollandia

Dienes Valéria – Franciaország (Párizs)

Domokos Lászlóné (Löllbach Emma) – Nyugat-Európa

Koncz Sándor – Svájc (Bázel), Nagy Britannia, Skócia (Glasgow),

Németország (Berlin)

Pattantyús Ábrahám Géza – Németország, Anglia, Belgium, Egyesült Államok

Pető András – Ausztria

Rényi Alfréd – Szovjetunió (Leningrád)

Rényi Kató – Szovjetunió (Leningrád)

Szabolcsi Bence – Németország (Lipce)

Szent-Györgyi Albert – Németország, Hollandia

Vajthó László – Ausztria (Graz), Németország (Jéna), Franciaország (Párizs)

ÜLDÖZÉS, ZAKLATÁS, HÁNYATTATÁSOK

Végül, de nem utolsósorban jellegzetesnek mondható a vizsgált abszolút pedagógusok életútjában az üldöztetés, zaklatás. Ebben nem csupán vagy nem is annyira, nem is feltétlenül nonkonformista kreativitásuk játszott szerepet, sokkalta inkább – az adott, hosszabb-rövidebb történelmi időben üldözött – származásuk, világnézetük. Diktatúrák, politikai önkény próbálta meg keresztetni hosszabb-rövidebb időre pályájukat. A vizsgált személyiségek többsége „felszabadulásuk” után lényegében töretlenül folytatta munkásságát – akár új helyzetben is (sőt, például Koncz Sándornak éppen az internálás idején és helyén, egy zempléni faluban virágzik ki népművelői, közösségsszervezői aktivitása).

3. táblázat. A vizsgált abszolút pedagógusok üldöztetéseire vonatkozó fő adatok.
(Forrás: az abszolút pedagógusokról folytatott beszélgetésekből szerkesztett, egyelőre kézíratos tanulmányok)

I. világháború, forradalmak, fehérterror	Két háború közt és a vészkorszak	Háború után, ötvenes évek	1956 után
Bálint Alice – emigráció Barcsay Jenő – nyomor Benedek Marcellt – megfosztják állásától Burchard-Bélaváry Erzsébet – zsidóüldözés miatt munkahelye bezár Dienes Valéria – emigrációba menekül Karácsony Sándor – kimenekül a háborúból Pólya György – katonaszökevény lesz Szent-Györgyi Albert – katonaszökevény, meglévi magát	Bálint Alice – zsidóüldözés Fragó László – munkaszolgálat Karácsony Sándor – bujkálás, rendőri felügyelet Kontra György – kis híján lelövik Magyar Imre – munkaszolgálat Pető András – zsidóüldözés Pólya György – emigráció Rényi Alfréd – munkaszolgálat Szent-Györgyi Albert – bujkálás	Domokos Lászlóné (Löllbach Emma) – megszűnik a munkahelye (államosítják az iskolát) Fragó László – kizárás a pártból, ²⁶ megszűnik a munkahelye Karácsony Sándor – elbocsátás, nyugdíjazás Kiss Árpád – megszűnik a munkahelye, internálás Kokas Klára – származása miatt lerontott vizsgajegy Koncz Sándor – hadifogság, internálás Kontra György – megszűnik a munkahelye Pető András – nem veszik fel az MTA-ba Sík Sándor – MTA-ból kizárás Szent-Györgyi Albert – emigrációba kényszerül Varga Tamás – megszűnik a munkahelye Varga Domokos – kizárja a párt	Faragó László – száműzetéssel felérő külföldi kiküldetés Kontra György – eltanácsolás Varga Domokos – börtön

Tömörebben: négy emigráció, tíz politikai okból megszűnt munkahely, állás (a négy történelmi periódus szerint 2–0–7–1 személy), tizenegy szabadságkorlátozás (munkaszolgálat, internálás, hadifogság, rendőri felügyelet, börtön – a négy történelmi periódus szerint 0–7–3–1 személy esetében).

²⁶ Az ifjabb olvasók számára tudatosítjuk, hogy az 1948-as politikai fordulat után egyedurakomra kerülő, ún. állampárt (Magyar Dolgozók Pártja) van szó. A rendszer jellegzetessége volt, hogy a kizárás egzisztenciális fenyegetettséggel járt, s az is, hogy a tisztogatásoknak gyakran az eszméhez hű, próbált kommunisták is áldozataivá váltak.

Azt kell mondanunk, hogy ez a lépték talán a társadalom egészéhez mérten felülreprezentálnak mutatkozik – nyilván jellegzetes korokban jellegzetes a kényszer is – a vészidőszakokban többen (zsidó) származásuk miatt szenvednek üldöztetést, a hidegháborús és az 1956 utáni konszolidációs időszakban a (vélt vagy valódi) politikai állásfoglalás miatt, erőteljesebben érvényesült a kreatív szellem devianciaként való megbélyegzése.

ÖSSZEFOGLALÁSUL

Az életrajzokból, visszaemlékezésekből kigyűjtött információkból az alábbi jellemző jegyek állapíthatók meg: Az abszolút pedagógus attribútumához tartozik, hogy minden küzdelmével együtt sikeres ember, mindkét kánon emlékezete számon tartja.

Szabályszerűség mutatkozik abban, hogy az abszolút pedagógus alapján véve jellemezhető a boldogság fogalmával is. Jellegzetes, hogy megéli a boldogságot (valójában az önfogadás és a „küldetés” sikerének harmóniáját) mindkét (több) tevékenységében. Az esetek többségében komplex (korántsem egységesként leírható) értékvilág (a nemzet, a transzcendencia, a globális humanizmus s a szociális elkötelezettség dimenzióit/horizontjait tételezve e körben) megjelenítője és közvetítője (továbbfejlesztője). Általában, de nem feltétlenül egyszerre: hagyományörző és innovátor.

Részben szakmaiságától függetlenül is szinte szükségszerű, hogy konfliktusba keveredik kisebb-nagyobb körben (ugyan üldöztetései alapvetően nem a küldetésből, sokkal inkább sorshelyzetéből, származásából, osztályhelyzetéből adódnak). Nem feltétlenül, de az új generációk iránti elkötelezettség gyakran társul szociális elkötelezettséggel, gyakran túllép a konkrét (gyermek, ifjú) célcsoporton, megjelenik az élethosszig tartó tanulás (Lifelong Learning, LLL) gondolata és gyakorlata.

A pedagógiai küldetéstudat és alkotói hitvallás járhat az egész életműre vonatkozóan konstansan együtt, a hangsúly az életműben pulzálhat, s előfordul rendkívüli esetben, hogy a pedagógiai küldetés jóformán öntudatlan marad, az önismeretben, énképben való manifesztációja szegényesebb.²⁷

IRODALOM

Kiss E. – Hudra Á. (szerk.) (2016): *Abszolút pedagógusok*. Budapest: Magyar Pedagógiai Társaság

URL1: http://www.romnet.hu/kikicsoda/choli_daroczi_jozsef/75

²⁷ Az életutakat, munkásságokat külön-külön bemutató, elemző tanulmányok, műhelybeszélgetés-jegyzőkönyvek az *Abszolút pedagógusok* című kötet sajtó alatt álló, új, bővített kiadásában olvashatók.